

Կ Ի Լ Ի Կ Ե Ա Ն Գ Ի Ի Ղ Ը

Ա.

Կ Ո Չ Ո Ղ Ը

Անունն ալ, ինքն ալ անո՛ւշ, օդն ու ջուրը վճիտ, սարերու միաձեւ եւ հետզհետէ ըմբոստացող կատարներու մէջ թառած՝ արծիւի բոյն մըն էր մեր գիւղը: Հեռուէն գիտողը՝ ուղտերու կարաւանին մէջ՝ հոն հոս ցանցընուած կամ ընկողմանած մարդոց խումբեր պիտի կարծէր անոր սիրուն միայրիկ տուները, մեր գեղջուկին սրտին պէս պարզուկ: Այդ անդադրող եւ անշուք բնակարանները սահայն, ահաւոր փոթորիկներու բովէն անցած, յաղթական ըմբիշներու կեցուածքն ունէին, առհասարակ միակամի պատուհաններով դարդարուած, որոնք, շատ ցածէն բացուող դրան մը քով, ամբողջ լուսամուտը կը կազմէին մեր անակներուն:

Արարչագործութեան ըզրմագրազ մէկ շրջանին, աշխարհի Հաստիշը, մեծ խարբալը ձեռքին, մաղե՛ր, մաղե՛ր, դուռքն ու ժեռուտքը մեր գիւղին շուրջն էր թափեր, իսկ մաղուքն ու հողը վարը՝ Մ... քաղաքին կողմերը: Սեպ սեպ ժայռեր մեր գիւղին վրայ, բրդաձեւ ու դոթական, հայկական ճարտարապետութեան համայնապատկեր մը կազմեր էին, անհամար կաթուղիկէներ ձեւացնելով մեր գիւղին տուններուն վրայ ծոց երկնասլաց սարերու կուշաին: Մշտադալար կաղնին, կաղամախն ու մայրին՝ այդ կաթուղիկէներու մէջ՝ մէյ մէկ զանգակատան շնորհքը կ'ընծայէին, վայրի... բայց պատկառազգու պատկեր մը կազմելով մեր երկնաբերձ ժայռերուն հետ:

Անունն ալ, ինքն ալ անո՛ւշ, քաղն ու ծառը սիրուն, ամպածրար գազաթներու մէջ նստած նոր ու նազելի հարս մըն էր մեր գիւղը:

Կիլիկեան ամենէն ըմբոստ սարերու,

պատմական մեծահռչակ անուններու եւ հերոսական դարաւոր պայքարներու ամենաբուռն կրկէսներուն հետ խնամի էր մեր գիւղը: Այն խորխոր Զէյթունի, ձախէն Սոռք եւ Հաճոյ, հարաւէն Կապանի եւ հիւսիսէն Կոկիսոնի լեռները կ'ողջունէին մեր գիւղին կատարները զոթական, երբ արշալոյսին լծուած անմահութեան փառքուն ճառագայթները կուգային ողջագութել մեր գիւղին բարձունքները երկնասլաց: Մեր գիւղն ու լեռները գիտէին որ՝ էր երբեմն Ռուբէն՝ Գոռամոզուլէն անցնելով (Գարամուսալու գիւղն է այժմ), հոս այս ժողտուն ու ծիծղուն ժայռերուն մէջ խորհուրդ եւ ոգի դրած էր, Կիլիկիոյ անկախութիւնը պատրաստելու համար համհարզներուն հետ ժողով կազմած էր...:

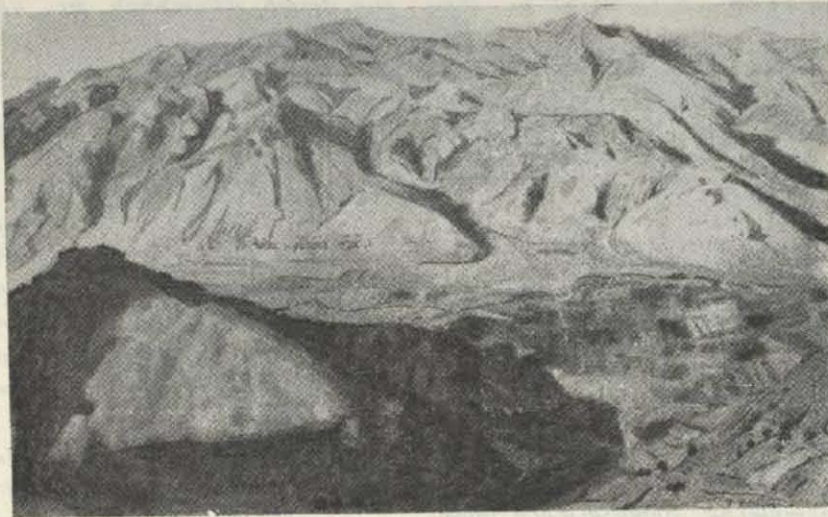
Մեծ էր անունը մեր գիւղին...: Կոչող...: Չաղլաղան կը կոչէին զայն մեր ալլաղեն հարեւանները, անոր կողերէն բխող անմահական եւ մշտակարկաջ առուակին ձայնով մկրտելով զայն, որու սառնասառն ջուրէն երեք քար չէիր կրնար դուրս հանել առանց մատներդ սառելու: Ահա այդ սառն ու զուլալ առուակը 600 ոտքէ աւելի բարձր սահանքէ մը վար կը գահաւիթէր, կայտուելով, ցատկոտելով կ'իջնէր՝ մեր գիւղին առուակն աննրման, ամէն քայլափոխին պչրուն ջրվէժ մը շինելով, ամէն կողմ արծաթէ փրփուրներ ցրցփնելով եւ քանի մը մզոն հեռուներէն լսելի դարձնելով իր խոխոջը քաղցրալուր: Չաղլաղան... Գոչո՛ղ... դոռացող... խխնջող եւ ներշնչող էր մեր գիւղին եւ առուակին անունը ցանկալի: Մեր այդ առուն սառնորակ եւ աստուածակերտ, Ֆշշալով եւ փրփուրներու դէզեր նետելով կ'իջնէր ու կ'իջնէր, բլրան կողէն վար, երթալու միանալու համար զար-

մանալի Թաքուր գետակին, որու եզերքն ի վեր կ'ընթանային լեռնային կիլիկիոյ եւ Կապադովկիոյ կարաւանները բեռնատար, բէշէն-կին խողակներուն զօղանջ տալով, որոնց ներդաշնակ համերգը, արձագանդելով շրջակայ անտառներէն ու լեռներէն, երկնային մեղեդիներու հեռաւոր եւ դիւթիչ մէկ զաշներգութիւնը կը պատցնէր բլուրէ բլուր, սարէ սար, մինչեւ տուներու խորը մեր զիւղին:

Դրան պէսերուն ու մօրութիւն... դաւար բուսականութեան: Զարմանալի էր թաքուրը... եւ կիլիկիոյ Հայը անոր այս թաքչումը բնորոշելու համար. Թաքուր գետ — պալիւռոյ գետ յորջորջած էր գայն, զոր Թէքիլի փոխեր էին մեր հարեւանները ծուռ-բերան:

Աննման քաղցրահամ ձուկ մը կ'ապրէր թաքուրի մէջ, տափակ, գեղին եւ սպիտակ, զոր որսալու համար զիւղացիք ցորեկի

ՏԵՍԱՐԱՆ ԾԱՂԿԱԶՈՐԻ ՇՐՋԱԿԱՅՔԻՑ

Իւզանկար՝ Գ.Ա.Բ. ՔԻՆՐ.ՋԵՄՆԻ (1926)

Կա'նդ առ, կարտա'ն, կեանքիս կէտէն ի վեր քու կարօտովդ կը մաշի հոգիս... Կա'նդ առ եւ պատմէ ինծի թէ ինչե՛ր կը տանիս մեր հայ զիւղերու հարսերուն, կա'նդ առ եւ սգաւոր դանձ սհտոյ պտտցո՛ւր, հա'յ տուներու մէջ, խժալուր եւ արհաւիրալի աղաղակներէ խլացած ականջիս մէջ քու հայրենի զօղանջներդ թող թափանցեն միայն...:

Մեր Թաքուր գետը զարմանալի էր իսկապէս: Կոկիսանի սարահարթին ափափայլքէն բխած, Հայակիլիկիոյ խնկահոտ զաշներուն մէջ կարճ պտոյտ մը բնելէ վերջ, եալշաններու եւ բալսպաններու բնձիւղներու հապճեպ կողոպուտով մը բեռնատար, յանկարծ կը մանէր մեր զիւղին թիկունքը եւ անկէ կը մխուէր մշտախոռով Լօսլէք լեռան ահաւոր բնդերքին մէջ, կը սուզուէր, կ'անյայտանար... եւ քանի մը մղոն հարստէն կրկին լոյս աշխարհ կուղար, շեղջաշեղջ փրփուրներ թքնելով իր վերածնունդը ապահովող այս բերան-

շահատակութենէն չգոհացած, զիշերն ալ մախրի լոյսով կ'երթային ջրափ եւ երբ միամիտ կենդանին կը յարձակէր լոյսին վրայ, ճարպիկ ձկնորսը ձեռքով աւաղին վրայ կը նետէր գայն, զիտելով անոր հոն խրուելու աստիճան յամառ թաւալումները անմիտ, գալարումները եւ պրկումները յուսահատ, որոնք հեռո՛հեռէ կը մեղմանային... քիչ վերջն ալ զաղրելու համար առ յաւէտ: Հոչակաւոր էր քաղցր համը Թաքուրի ձուկին, որուն նմանը թերեւ Գալիլիայի Յիսուսի ուղկանէն կարելի էր գտնել...:

Այսպէս՝ Թաքուր մեր գիւղին ոտքերը լուալէ վերջ, կ'երթար նետուելու ուրիշ պատմական գետակի մը գիւղը — Խժուղի գետին — որ Ֆրոնտուղի բմբոստ լեռներու արգանդէն ժայթքելով կը սուրար զրկելու թաքուրը երթալ միանալու համար պատմական ձիւնանի, որ հազիւ 4—5 մղոն արեւելքէն կը սահէր նազանքով մը պատկառաղգու...: Ո՛հ, սխալի

էր, պաշտելի էր, թողիչ էր թաքուր—խժուղի գիրկընդխառնումը, ոլոր մոլոր եւ սպաւոր ճիւղանի հետ ողբասաց:

Մշտախոտն իօպէք իւր — խիւ (խենթ) էօպէք յորջորջուած — մեր գիւղին ճիշդ գիւմաց վիթխարի լէվիթանի մը պէս կը սպառնար բոլոր շրջակայ լեռնահատարներու: Ձէյթունի Սօլագ Տէտէն, Պէրզինկան եւ Պէրիտը — իւրաքանչիւրը երկնաբերձ սարեր —, Կոկիսոնի թամբասարը (Էյէր Պէլի) եւ Մաւաշի Միլճանի գաղաթները՝ մշտախոտով խիւ էօպէքէն սարսափած, մատ բերան բրած՝ իւրարու լուծի՛ւն կը յանձնարարէին, երբ էօպէքի կատարին մշտածրար ամպերը սկսէին փայլատակիլ, աջ ու ձախ կրակի նիզակներ ժայթքելով բեկբեկ, ահագոյն եւ համասփիւռ: Լաւ էր որ խորունկ ձորը թաքուրի կը բաժնէր մեր գիւղը խիւ էօպէքէն, այն ձորը ուր կէ հեգնական ժպիտով մը կը կարկաշէր եւ ոլոր մոլոր կը վազէր արծաթափայլն թաքուր: Ապա եթէ՝ այդ ձորը չըլլա՛ր... բուրդ էր մեր գիւղին գործը... տարին տառնեղիւ տախ մնալով Արամազդի շանթերուն ենթակայ...

Էօպէքի շրջակայքը բնակչութիւն չկար. մարդ արարածք, սարսափած անոր քամաժորար գաղաթի մշտական պոռթկումներէն, իր զլխուն՝ մինակը ձգեր էին այդ խիւր, սրովհետեւ, նոյն իսկ ամրան պարզ ու շոգ ցորեկին, կը տեսնէին անոնք որ էօպէք կապած էր միշտ եւ կը ձեռէր իր կողերը հերձոտած, կը տնկէր իր բաշերը, կը ցցէր իր պոչը եւ կը շաշէր իր խարաղանը ատրաշէկ...: Կատաղի գազան մըն էր էօպէք, ո՛վ կրնար մօտենալ խիւ էօպէքի այլամերժ ծմակներուն եւ ո՛ր յիմարը կրնար յանդգնիլ եւ բնակութիւն հաստատել անոր անհամբոյր կողերուն վրայ...:

Բայց խիւ էօպէքն ալ ունէր իր բնակիչները...: Մեր գիւղին կողմէն էօպէք կարծես սուր դանակով մը կտրուած էր. մոյզ-կապոյտ, միապաղաղ մակերես մը կազմելով կրանիտեայ, ուրկէ լայն ժապաւէնի մը նման վար կը կախուէր ասուակ մը գեղին... վայրի մեղրի, շինուած սարաբնակ վայրի մեղուներու միլիոններ համրող պարէն: Էօպէք մինակը չէր ուրեմն, իր մշտանորոգ փոթորկին հետ ունէր նաեւ մշտաթթուն միջատներու ահագին բանակ մը մեղրածոր: Որդեա՛կս, մեղր կեր, վայրի՛ մեղր կեր» ըսած էր զարեր ատաջ

հրեայ իմաստունը Սողոմոն: Ահա՛, Կիլիկեան վայրի մեղրը աննման, զոր ձեռք բերելու համար ո եւ է մարդկային միջոց անօգուտ էր, մեղրը վա՛ր իջնալու էր իր դանդաղ հոսման մէջ եւ մարդոց հասողութեան եւ մերձեցման սահմանին մօտենալու էր. եթէ ոչ, ո՛վ կրնար մօտենալ խիւ էօպէքին, կը հարուածէ՛ր ան, որովհետեւ այսահար էր էօպէք, իրեն մօտեցողն ալ կ'այսահարէր...: Իր բնակիչներն ալ, այդ վայրի մեղուներն ալ՝ գիւանար էին... այլապէս ի՞նչպէս հանդուրժէին եւ ապրէին հոն, անոր հետ, անդադրում ամպրոպներուն մէջ խիւ էօպէքի...:

Գիւղացին գիտէր որ, այդ այսահար լեռան գիւանար բնակիչներուն կախարդուած մէկ հիւլին էր այդ վայրի մեղրը... եւ շատ քիչ քանակով կը ճաշակէր անկէ, գերժ մնալու համար անոր կախարդանքէն, որ առնուազն երկարատեւ քունով մը կը զամէր գինք գետինը...: Խեւ էր էօպէք, խեւ էին աւոր մեղուները եւ կախարդական հեղուկ մը՝ անոնց շինած մեղրը...:

Փոթորկոտ էօպէք միշտ կատաղի էր, սրովհետեւ, հո՛ն, անոր կատարին վրայ խումբուած էին Հայակիլիկիոյ բոլոր այսերն ու գեւերը, հո՛ն, անոր սէզ սարին վրայ բանտարկուած եւ շղթայուած էին նախանձոտ, անմիաբան եւ դաւաճան իշխաններն Հայակիլիկիոյ, Արտաւազդները Կիլիկեան աշխարհին, վասակները եւ Կիրակոսները նենգամիտ: Էօպէք վիհեր ունէր, ուր անուրներու տակ կաշկանդելով ասոնց բոլորը, յանձնած էր զանոնք յաւիտենական խարաղանին մրրիկի, որու հարուածներուն տակ վայոյներու հծծիւնը՝ հեռո՛ւն հեռո՛ւն կ'արձագանգէր, մահամերձի հոնդիւններուն պէս ահաւոր...: Ո՛վ գիտէ, թերեւս Հայուն Աստուածը օր մը զայրացած, այդ ազգադաւները գիւթական հարուածով մը անիծեց եւ ... մեղուներու փոխակերպեց զանոնք, յաւիտեան քաւելու համար իրենց աններելի մեղքերը մահացու... վայրի մեղուներու բանակի մը փոխեց զանոնք... մեղո՛ւներու... կճող, անմատչելի... կախարդուած... նոյն իսկ իրենց մեղրովը...:

Ասելի անհանդուրժելի պիտի դառնար խեւն էօպէք, եթէ Արքուն Զայի զրախատութիւն առուակը կիսաշրջան մը բոլորելով գիւղին փէշերուն տակ, չմեղմէր վերը մոլտացող խենթին մոլուցքը կատաղի: Արքուն Զայ մեր

գիւղին հրաշայիւրներէն մին էր. «Կանոնակ մը ամբողջ կե՛ր եւ թաւ մը խմէ՛՛ Սրբուն Զա- յէն, մարտեցի՛ր, գնա՛ց» կ'ըսէին մեր գիւղա- ցիք եւ խեղապէս ալ այդպէս էր անոր ջուրը գմայլելի: Թաքուրի արեւելեան ափին վրայի հովոցին մէջ բոլորակ մը կազմող այս չնաշ- խարհիկ առուակին վճիռ ջուրը, մէջի մաք- րամաքուր եւ արծաթագօծ քարերը, իր գնաց- քին մէջ յաւէտ անսկսողոր այս մութ արծա-

նէին տարիները, քանի զէպքերը մշուշի մէջ կը թաղուէին եւ քանի զէպքին ականատես մասնակիցներու թիւը կը պակսէր, ծերու- թեան ճամբէն, իրենց նախնեաց միանալով: Անհատնում ատաղձ ունէր մեր գիւղացին, պատմելու եւ վերապատմելու համար: Տակա- լին թարմ էին անոնց մէջ յիշատակներն այն սքանչելի տեսիլքին, որ առաջին անգամ գիւ- ղը մտնողին աչքին պարզուեցաւ, երբ ան՝

ՄԱՔՐԱՎԱՆՔ ԳԻՒԳԸ (Ծաղկաձորում)

Նկար՝ Գ.Ա.Բ. ԳԻՒԳԸ

Թաղոյն աննման Սրբուն Զայր, իրապէս միակ պակասը կը լրացնէր մեր գիւղի առ- տուածակերտ համայնապատկերին: Մեր գիւ- ղը այցելողին կ'ըսէինք մենք. «Թաքուրի ձուկը, Էօպէքի մեղրը եւ Սրբունի ջուրը չճաշակած մի՛ անցնիր»: Զմայլելի էին ձուկն ու մեղրը եւ ջուրը մեր գիւղին, համեղ, զու- լալ եւ խնկարոյր, ստածիչ, գիւթող եւ կա- խարդող...:

Այսպէս ահա՛ մեր գիւղը օժտուած էր բնութեան հրաշալի առաւելութիւններով: Գիւ- ղացիք, կիրակի եւ տօն օրեր գիւղին աղբիւ- րը հովանաւորող սօսիին տակ նստած, կը շաղակրատէին աջէն ու ձախէն. Ալի փաշայի 1895ի յարձակումներէն, գիւղացւոց զէպի Զէյթուն փախուստէն, մղուած անհաւասար կռիւներէն, որոնց մէջ իւրաքանչիւրը՝ իր հե- րոսութեան սրբապէս չափազանցուած բա- ժինը ունէր եւ այդ չափազանցութիւնները հետզհետէ կը ստուարանային քանի կ'անց-

Ալի փաշայի կռիւն վերջ՝ գիւղ կը դառնար յաղթական եւ երբ Զէյթուն փախած գիւղա- ցիք տակաւին հաղիւ թաքուրի փէշերն էին հասած: Երբ հաղիւ ոտքը դրած էր աղբիւրին մօտ ոստին քով, կը պատմէր ան, ահա գիւ- ղին կիսաւեր տուներու պատերուն տակէն խումբ մը հրեշտակային զիմաղձով լուսաւոր էակներ, սրսփալով եկան, փրփուրներու պըլ- լուած, խարտեաշ մաղերով, աղբիւրակին մօ- տեցան եւ ընկղմեցան անոր ակը, յաւէտ ան- յայտանալով իր գեղջուկի աչքերէն...: Գիւղին ծերերը «յաւերժահարսեր» կը կոչէին զանոնք, պահապան հրեշտակները մեր գիւղին...: Օր մըն ալ անոնցմէ խումբ մը կրկին այցելած էր մեր գիւղը, երբ Ռուբինեանց իշխանական տունէն սերած Հայկազն մը՝ հիւր էր եղած մեր գիւղը... մեծերը կ'ըսէին որ անոնք Հայ Պայազատը ողջունելու համար ելած էին ջու- րի ակէն, ողջունելու համար հարազատ իշ- խանազունը, շառաիղը Հայակիլիկիոյ թագա-ւորական գերդաստանին: Ծերուկ մըն ալ կը

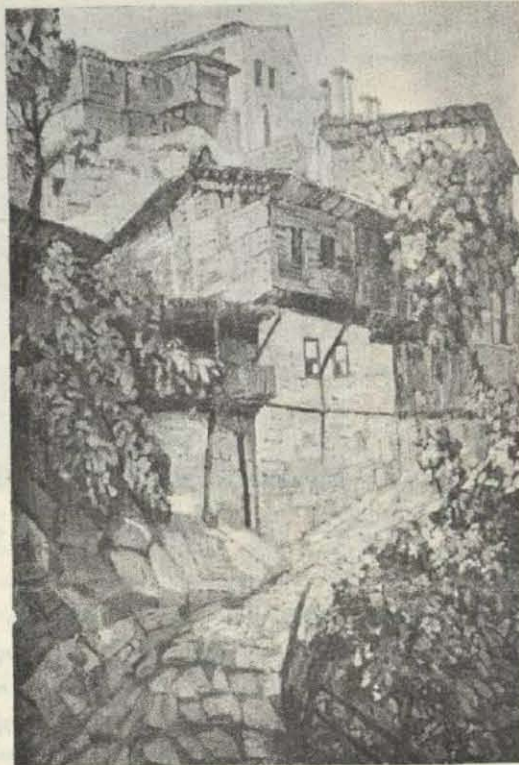
պատմէր թէ՛ շարաթ իրիկուն մը այցելու հոգեւորական մը «Լոյս Զուարթ» ըրեր էր զիւրիս Քէնեային տան սրահին մէջ, երբ իրիկնամուտի մթնշաղկին «Լոյս Զուարթ»-ի երկնասլաց գեղգեղները կը բարձրանային Հայակիլիկիոյ սարերուն այդ կողէն, յանկարծ՝ զիւրին ազբիւրէն տաններկու յատերժահարսեր դուրս եկեր եւ պաշտօն կատարուող տան երգիքին վրայ շրջան մը եւ ճիշ մը ընելէ վերջ, ազբիւրի սօսիին վրայ թառեր եւ ապա առուակին ալը նետուեր էին կրկին... տեսեր էին այս բոլորը... իրական էին այս բոլորը, իրական:

Երկճղի հինաւուրց ծառ մըն էր մեր զիւրի ազբիւրի սօսին, որու արմատին մէջ տարիներու համրանքը բոյն էր զրեր, ուտելով անոր հիւթը եւ տեղ տեղ լայնարեւան վէրքեր բանալով: Բայց եւ այնպէս, ան կրցած էր կրել մարմնացեալ բարբարոսութեան մէկ հակայ ներկայացուցիչը, 1895ի Նոյեմբերին:

Այլ փաշա արդէն մօտեցած էր Խժուրի ձորը, իր ճամբուն վրայ դէպ ի Զէյթուն, որ ապստամբական դրօշը պարզած էր արդէն, չհանդուրժելով նպատակաւոր եւ ընդվզեցուցիչ հալածանքներու: Հոն, վարը, այդ ձորին մէջ, Արեգնի զիւրէն դարձող հայ հարս մը Այի փաշայի զինուորներէն մէկուն խուժուած յարձակման ենթարկուած էր, բայց մօտերը դարանակալ Հայերու կողմէ ձերբակալուած եւ մեր զիւրը հանուած էր բարբարոսն այդ հիւաղածին: Անիկա ծծմայր հայ հարսին ձախ ստինքն էր դաշունահարած, որով զիւրիս տարէցներէն կազմուած արտակարգ ատեանը՝ մահուան դատապարտած էր վատ յարձակողը, անդէն կնոջ մը վրայ ձեռք վերցնելու տղամարդու անվայել ընթացքին համար... եւ մեր ազբիւրի սօսին ձախակողմեան ճիւղէն վար կը տատանէր ան... քաւելու համար իր վայրենի ընազգին մղումով զործած անարդ ոճիւրն ամօթալի: Ամբողջ զիւրը խանդավառուած էր այդ օր, կարծես միամիտ հաւատք մը կը սաւառնէր բոլորին վրայ թէ անա, այս ազբիւրի սօսին վրայ մահացան եւ բարբարոսութիւն, եւ հալածանք եւ վայրագութիւն... եւ քանդում...: Երանելի՛ օրեր եւ բիւրիցս երանելի, պարզ եւ անխարդախ հաւատք...:

Ես այդ բիւրեղ հաւատքէն կ'ուզեմ, ո՛վ Հայուն Աստուածն անխարդախ, այն հաւատքէն մեր զիւրին, ազատուելու համար լլկու-

մէն անհնարին մղձաւանջին, որ ամէն օր փերթ փերթ կը փճացնէ իմ յիշատակներս սրբազան, որ անագորոյն վիշապի մը պէս ամէն ժամ կը բզբտէ զանկիւս բջիջները ցաւազար: Ա՛հ, մօայլ տեսիլք մը անգուլթ պըլլուած է վզիս, աչքերս պայթեցնելու աստիճան մխուած մտիս մէջ, այդ տեսիլքին մէջ քստմեկի կը տեսնեմ՝ մշուշներու ետեւէն զիւրիս սօսին... հոն՝ բուեր իրենց սեւը տա-

ԵՐԵՎԱՆ (Արդիւնի մօտվերից)

Նկար՝ Գ.Լ.Յ. Գրիգորյան (1924)

բաժած, կ'ողբան ու կ'ողբան անդադար, յաւերժահարսերն սպիտակափառ, սեւերու մէջ պարտուած, կուլան ու կուլան մեր ազբիւրի զլխին: Կոչողի ազբիւրն անմահական, ակէն դուրս ժայթքելէ վերջ, ետ կը քաշէ իր ականաակիր ալեակներն անմահ, սպաւոր մօր մը նման որ իր արցունքները կուլ կուտայ, հոգւոյն պատռուածքէն ներս մղելով զանոնք, թաքտրի գետակը մտած է Էօպէքի ընդերքը, ա՛լ չէլլելու համար լոյս աշխարհ, Էօպէք աւելի կատղած, ամենի շանթիւր ու կայծակներ կը տեղայ անընդհատ: Արքուն Զայի վճիտ ջութերուն տեղ, Հայակի-

լիկիդոյ ողջ թէ մորթուած գաւակներուն ար-
ցունքները կը հտին, հտինկ հտինկ, մարդա-
րիտներու նման, մշտախոռով կատարին շրջա-
նը կատարելով խելայեղ... վարը՝ հայ աշ-
խարհի կարաւանը՝ կարմիր կանանչ բեհեզ-
ներով բեռնաւոր, ազի արծառ կարեր է ձորին
մէջ, ի տես ահաւոր ու բունաւոր եղեռնին,
որո զոհ զնաց իմ գիւղն անմոռաց...:

Կեանք առ, կարաւան, ես քու բէշէնիդ
զօղանջին եմ կարօտ, աշքերս արցունքի լե-
ղիէն եւ ականջներս քաղքենի ժիւ ժխորէն
փճացա՛ն: Ահաւոր սպանդէն վերապրող, ափ
մը գաւակները մեր գիւղին, չորս հովերու
ցրուած քանի մը խլեակներ, այսօր՝ անջրգի
անապատներու մէջ կը տոչորին կանգուն մը
երկայն առուակի մը կարօտով, այսօր՝ զրժ-
բաղդ ու տարազիր հողեակներդ սիրական,

անծայրածիր հարթութեանց մէջ շլմորուն, կը
տառապին թիզ մը բարձր բլրակի մը կարօ-
տով... այսօր, ես իմ գիւղին յիշատակները
կը պատմեմ իմ երկամեայ մանկիկիս եւ
մենք նստած կուլանք եղերամայրերու պէս.
Կեանք առ, կարաւան եւ զնա՛, պատմէ՛ մեր
վիշտերու խորութիւնը, մեր կրած անխաւո-
թեանց անաւորութիւնը... պատմէ՛ պատմէ՛
ապիրատ մարդկութեան, թէ՛ անունն ալ, ինքն
ալ անո՛ւշ, օգն ու ջուրը վճիւր, ամպերու մէջ
ծրարուած արծիւի բոյն մըն էր մեր գիւղը,
պատմէ՛ թէ անոր կարօտը՝ մահուան պէս
ցուրտ թեւերով՝ պլլուած է մեր իրանին եւ
մենք ա՛յդ կարօտով, ա՛յդ կարօտով ահա ին-
կած ենք գիտապատտ, ... մէկ աշքերնիս
բաց ...:

Հալէպ

ՌՇՏՈՒՆԻ

ՄՈՒՍԱՅԻՍ

Իրիկուընէ իրիկուն,
Գլուխըդ կախ տրտմերես,
Աչքերդ ընդ միշտ նըւաղուն՝
Խըցիկէս ներս կը մանես:

Ու կը նստիս անխրոտով
Հոգիս մեծ վշտին քով,
Յնտոյ տակաւ առ տակաւ
Քեզմով կ'ըլլայ ան գինով:

Գինովութի՛ւնն հագիիս,
Օ՛ այդ մըրիկը լրռին,
Մինչ արցունքներ կը թափին
Գորշ երկինքէն երազիս:

Յնտոյ մըրա՛փ մ'հեշտագին՝
Բիրերուս մէջ անարեւ..
Հոգիս մէջ կը ծորին
Երգեր, գետեր մշտատեւ:

Ու հոս անկիւն մը կոյսեր
Լուս ծնկաչոք կ'աղօթեն:
Քիչ մը անդին կը պարեն
Իրիկնային պարիկներ:

Եւ ա՛լ Մուսաս հոն չըկայ:
Սեղանին վրայ ուր ինկայ
Այդ լուս հոգին կարծես թէ
Թուղթի մը վրայ կ'երեւայ:

Սկիւսար, 1922

* * *

ԳԱՌՆՈՒԿՍ

Քանի գառնուկըս մայէ՛
Լի թախծութեամբ մ'անապակ՝
Զիթենի շուքին տակ,
Հոգիս քեզի կ'երազէ:

Քանի երկինք կը նայի՛
Խոտը բերնին ծամելէն,
Հոգւոյս անհուն ուղիէն
Կ'անցնի հոգիս ծարաւի:

Ու երբ մենիկ կը ննջէ
Անմեղութեամբ մ'երկնային,
Հոգիս քեզի կը կանչէ:

Քանի գառնուկըս մայէ՛
Զիթենի ըստուերին,
Հոգիս քեզի կ'երազէ:

Սկիւսար, 1922